

Symposiumverslag

Pornificatie, niks mis mee (?) ***6 maart 2009, 't Elzenveld, Antwerpen***

Het tweede congres dat door de Nederlands Vlaamse Federatie Seksuologie is georganiseerd, pakte meteen een van de meest besproken onderwerpen van de afgelopen tijd aan, namelijk de pornificatie van onze samenleving. Al een aantal jaren maken mensen van verschillende pluimage zich zorgen over de toenemende invloed van de pornografische beeldvorming op het openbare leven en op vooral de jongeren in onze samenleving. Dit proces wordt tegenwoordig pornificatie of seksualisering genoemd. Dat men zich er zo druk over maakt, heeft aan de ene kant te maken met de schadelijke gevolgen die het zou kunnen hebben. Het gaat dan bijvoorbeeld om seksueel geweld, pijn bij het vrijen en vroege seksuele ervaringen. Aan de andere kant wordt de eenzijdigheid en 'platheid' van de pornografische beeldtaal ter discussie gesteld, ook los van negatieve effecten.

De discussie wordt de laatste tijd vooral gevoerd door journalistes en documentairemakers, maar ook hebben bijvoorbeeld de ministers Plasterk en Rouvoet hun zorgen uitgesproken. Seksuologen hebben zich niet erg geroerd in het publieke debat, maar hebben hier en daar wel geprobeerd de discussie wat te nuanceren. Critici van degenen die hun zorgen over de seksuele moraal en de rol van porno daarin uitspreken, wijzen er vooral op dat het om maar een kleine groep jongeren gaat en dat dit soort 'morele paniek' over de jeugd van alle tijden is. Ook, en die kritiek is misschien nog wel belangrijker, wordt erop gewezen dat er weinig evidentie voor de schadelijke effecten van pornificatie te vinden is. Juist aan de onderbouwing van pornificatie en de effecten die het kan hebben, beoogde de studiedag een bijdrage te leveren.

De folder voor de studiedag was zonder twijfel de mooiste die ik ooit heb gezien. Hij toonde ons met vermoedelijk enige geschiedvervalsing de seksualisering van de jaren '50. Bij binnenkomst in het Antwerpse Elzenveld kreeg het thema seksualisering op al even subtiele manier vorm door middel van heerlijke cakejes in de vorm van penissen en borsten. Voor mijn gevoel was de keuze voor het een of het ander niet vrijblijvend. En de manier waarop je zo'n ding in je mond stopt zeker ook niet. Leuk om deze schroom bij mezelf maar ook bij anderen te bemerken. Verder waren er allerlei stands waar onder andere ook (verantwoorde?) porno werd vertoond. En zo werden we al goed in de sfeer gebracht voor wetenschappelijke beschouwingen over porno en haar mo-

gelijke effecten.

De studiedag begon met drie presentaties die bedoeld waren om het onderwerp van de dag in te leiden en daarmee een kader neer te zetten voor de rest van de dag. De eerste presentatie was van Myrthe Hilkens. Hilkens is een van de vrouwen die aan de wieg heeft gestaan van de huidige aandacht voor het onderwerp. Onlangs bracht zij over haar ideeën en ervaringen op dit gebied het boek "McSex: De pornificatie van onze samenleving" uit. Haar presentatie ging in eerste instantie over de vaak heftige reacties die zij heeft gekregen op haar werk. Vervolgens ging zij in op de vrouwonvriendelijke en volgens haar schadelijke aspecten van porno en de porno-industrie. Voor haar conclusie ging zij te rade bij Aletta Jacobs. Die zei ooit tegen een professor die vond dat er niets mis was met prostitutie, dat hij dan ook consequent moest zijn en zijn dochters de prostitutie in moest laten gaan. Hilkens vertaalde dit naar het thema van de studiedag door te zeggen dat als er niets mis is met seks en porno, dat we dit juist moeten promoten. Seksualisering van bijvoorbeeld het onderwijs als de oplossing.

De volgende bijdrage was van Cas Wouters die een historische beschouwing gaf van verschuivende ideeën over wat opwindend, geil, maar ook aanstootgevend gevonden wordt. Tot en met de 19e eeuw, zo betoogde hij, werden mensen gedisciplineerd door een toenemende formalisering van gedragscodes. Vanaf het einde van de 19e eeuw is echter een versoepeling van gedragscodes te zien, wat een toenemende mate van zelfregulering vereist. In de 20e eeuw leidt deze toenemende vrijheid telkens opnieuw tot steeds andere zorgen. Bijvoorbeeld wordt het vanaf de jaren '30 langzaam gebruikelijker dat mannen en vrouwen met elkaar bevriend kunnen raken. Men maakte zich hier druk over omdat dit ertoe zou kunnen leiden dat mannen de omgang met vrouwen maar gewoon zouden gaan vinden, wat natuurlijk nooit goed zou kunnen zijn voor bijvoorbeeld het seksleven als deze mannen eenmaal getrouwd zouden zijn. Conclusie van Wouters was dat verzet tegen pornificatie alleen maar bijdraagt aan een proces van seksualisering van de maatschappij.

De derde en laatste bijdrage van het openingsdeel ging over de economie van het seksuele verkeer. Onder de spannende titel 'Sexonomixx' (klinkt een beetje als de naam van een technoband) gaf Luc Zwaenepoel ons een boeiende, maar voor mij moeilijk reproduceerbare lezing. Wat me eigenlijk het meest is bijgebleven is dat iemand op E-bay haar maagdelijkheid te koop heeft aangeboden. Het hoogste bod was maar liefst 3,8 miljoen dollar. Of de prijs die werd geboden ook daadwerkelijk de waarde vertegenwoordigt van 'een maagd' lijkt de vraag. Of het bedrag ook daadwerkelijk betaald is en waarvoor dan precies, daarover heeft de spreker geen uitsluitend gegeven.

Eigenlijk vond ik alle drie de bijdragen in dit eerste deel wat tegenvallen. Het verhaal van Myrthe Hilkens was een beetje hap-snap. Inhoudelijk was het een wel heel erg slap aftreksel van datgene wat zij in haar boek heeft geschreven. Om in een kwartier een goed betoog op te bouwen is ook niet makkelijk, maar er had volgens mij meer structuur in

gekund. Cas Wouters had wat mij betreft een heel erg interessant verhaal, maar de presentatie was niet zo vloeiend en hij kwam eigenlijk nauwelijks toe aan zijn conclusies door tijdgebrek. Bij de presentatie van Luc Zwaenepoel was het wat mij betreft andersom. Zijn presentatie was vlekkeloos, maar inhoudelijk kon ik er - zoals gezegd - eigenlijk geen chocola van maken.

Onderzoek

Na het eerste blokje volgde een blok met iets langere presentaties over onderzoek dat is gedaan naar de invloeden van pornogebruik. De eerste spreker, Lotta Löfgren-Mårtenson, kwam vertellen over een kwalitatief onderzoek dat zij in Zweden heeft gedaan. Het ging in dat onderzoek over de ervaringen van jongeren met porno en de invloed die dat heeft op de seksuele scripts van deze jongeren. Daartoe zijn 73 interviews gehouden en ook focusgroepen met jongeren tussen de 14 en 20 jaar. Zij was vooral benieuwd naar verschillen tussen de jonge mannen en vrouwen die zij heeft onderzocht. Alle jongeren bleken ervaring te hebben met porno en dat bleek min of meer als een 'normale' en geaccepteerde activiteit gezien te worden. De jongens probeerden een gebalanceerd beeld van zichzelf te geven als het gaat om pornogebruik, maar zij zagen het toch vooral als iets positiefs. Voor meisjes hingen hun gevoelens veel meer af van de omstandigheden en sociale context. Interessant was haar bevinding dat jongens kritischer waren over porno naarmate zij ouder waren, terwijl oudere meisjes juist positiever waren. Haar conclusie was dat de meeste van haar respondenten prima in staat waren om 'te navigeren in het pornografische landschap'. Aan de andere kant zag (of vermoedde, dat bleef onduidelijk) ze ook wel risicofactoren.

De volgende presentatie was van Aleksandar Štulhofer uit Kroatië. Hij heeft op basis van een flinke internetsteekproef drie studies uitgevoerd. In de eerste studie testte hij een model waarbij een schaal werd ontwikkeld welke de invloed meet van seksueel expliciete beelden op seksuele scripts. Deze schaal is gebaseerd op de overeenkomst tussen wat men geweldige seks en wat men een pornoscript vindt. De uitkomsten op deze schaal werden gerelateerd aan variabelen als seksuele ervaringen, intimiteit en seksuele satisfactie. In deze eerste studie vergeleek hij mannen en vrouwen. Bij mannen werden consistent hogere correlaties gevonden dan bij vrouwen, maar de correlaties waren niet hoog. In de tweede studie onderzocht hij hetzelfde model. Maar nu vergeleek hij mensen die mainstream porno keken met pornokijkers van meer parafiele aard, zoals bestialiteit, SM en seks met geweld. Hier werd helemaal geen verband tussen de variabelen gevonden bij de kijkers van mainstream porno, maar wel in beperkte mate bij mannelijke kijkers van niet-mainstream porno. Tot slot heeft hij bij vrouwen gekeken of pornogebruik en de mate waarin men die porno realistisch vindt, invloed heeft op de acceptatie van 'recreational sex' (seks voor de seks), wat zelf dan weer invloed heeft op de intimiteit binnen de relatie van deze mensen. Ook hier werden bescheiden verbanden gevonden. De gevonden verbanden met pornogebruik zijn dus beperkt en Štulhofer zelf geeft aan dat de bevindingen eigenlijk nauwelijks waarde

hebben voor de praktijk.

Na de lunch werd het blokje onderzoekspresentaties vervolgd met een presentatie van Peter Nikken waarin hij Nederlands, maar vooral ook Amerikaans onderzoek naar seksualisering op een rijtje zette. Hij gaf aan dat aan drie voorwaarden moet zijn voldaan, wil porno invloed kunnen hebben op jongeren. Ten eerste moet seksualiteit meer dan in het verleden in de media komen en moet dat een vertekend beeld geven van seksualiteit. Seks(achtige) beelden blijken inderdaad meer voor te komen in de media en ook blijken zij een eenzijdig beeld te geven. Ten tweede moeten jongeren contact hebben met deze media. Aan deze voorwaarde wordt met glans voldaan. Jongeren besteden 2,5 tot 5 uur per dag aan televisie en internet. Hoe ouder de jongeren zijn, hoe meer tijd zij besteden aan media. Daar komt bij dat deze media voor jongeren veel meer privé zijn dan vroeger. Ze hebben zelf een televisie op hun kamer, toegang tot internet en een mobiele telefoon. Ook aan de derde voorwaarde wordt voldaan, namelijk dat het contact met de media seksueel getint moet zijn. Het blijkt bijvoorbeeld dat 55% van de jongeren actief zoekt naar seks op internet. Vervolgens schetste Nikken een theoretisch model volgens welke de media invloed kunnen hebben op het gedrag van jongeren. Uiteindelijk presenteerde Nikken nog verbanden die zijn gevonden tussen seksueel getint mediagebruik en houdingsaspecten, zoals een meer stereotiep man- en vrouwbeeld, en tussen seksueel getint mediagebruik en meer seksuele ervaring, waaronder meer kans op negatieve ervaringen.

Hanneke de Graaf vertelde daarna over een onderzoek dat zij heeft uitgevoerd naar pornogebruik, gekoppeld aan de televisieserie "Geloof, seks en (wan)hoop" van Ingeborg Beugel van de IKON. De onderzoeksgroep bestond vooral uit hoger opgeleide volwassenen. Uit een vergelijking van mannen en vrouwen op seksueel gedrag blijken nauwelijks of geen verschillen. Wel blijken mannen andere wensen te hebben dan vrouwen. Met name ejaculeren in het gezicht, triootjes, anale seks, pijpen en aftrekken zijn bij mannen populairder. Deze activiteiten worden door De Graaf pornotypische gedragingen genoemd. Als vervolgens binnen de groepen mannen en vrouwen wordt gekeken naar degenen die wel of geen porno kijken, dan blijken deze activiteiten meer voor te komen en populairder te zijn onder zowel mannen als vrouwen die porno kijken. Alleen voor trio's geldt dit niet. Het verband tussen porno kijken en gedrag wordt volledig verklaard door de mate waarin men het gedrag prettig vindt. Vervolgens zijn mannen en vrouwen die wel en geen porno kijken ook vergeleken met factoren die in de pornificatiediscussie zijn genoemd als mogelijke effecten van pornogebruik. Het blijkt dat eigen pornogebruik niet samenhangt met voorspel, orgasme, het al dan niet faken van orgasmes, pijn bij het vrijen en tevredenheid. Opvallend genoeg worden wel verbanden gevonden met pornogebruik van de partner. Wanneer de partner porno gebruikt, zijn mannen meer tevreden en hebben ze vaker altijd een orgasme bij seks. Vrouwen van wie de partner porno gebruikt vinden vaker het voorspel te kort en hebben ook

vaker wel eens pijn. Voor mannen lijkt het dus positief als de partner porno kijkt, terwijl het voor vrouwen juist negatief lijkt uit te pakken. Tot slot blijken zowel mannen als vrouwen die porno gebruiken naar eigen zeggen beter in staat om grenzen aan te geven.

Het onderzoeksdeel van de studiedag vond ik verreweg het sterkste deel. De onderzoeken wijzen ieder op hun manier op hooguit heel beperkte invloed van pornogebruik. Aan de andere kant wordt ook geconcludeerd dat op ieder onderzoek het nodige valt af te dingen. Het gaat om correlatieve studies, dus over causaliteit is eigenlijk helemaal geen uitspraak te doen. Omdat experimenteel onderzoek over de effecten van pornogebruik bij kinderen onhaalbaar is, zou een longitudinaal onderzoek waarin jongeren vanaf jonge leeftijd gevolgd worden in hun seksuele ontwikkeling nog de meeste informatie kunnen geven over de invloed van porno. Zulk onderzoek is duur en resultaten zijn natuurlijk pas na lange tijd beschikbaar. Voorlopig zullen we het dus met dit soort onderzoek moeten doen.

Pornificatie in de praktijk

Vervolgens waren er twee presentaties vanuit de praktijk. Allebei gingen ze over problematische seksuele beleving. Eerst gaf Koen Baeten vanuit psychoanalytisch perspectief een overzicht van effecten van seksverslaving. Hij ziet seksverslaving als een ontregeling van seksuele zelfregulatie met gevolgen voor het seksleven, maar ook voor het welzijn van de seksverslaafde en zijn omgeving. Porno speelt vaak een grote rol bij de seksverslaving. De laatste presentatie was van Marianne Jonker en Yuri Ohlrichs. Zij verzorgen al jaren leerstraffen voor jeugdige zedendelinquenten die voor het eerst zijn veroordeeld. Zij merken dat gedurende deze periode veranderingen hebben plaatsgevonden bij de jongens die zij zien. Het delict begint bijvoorbeeld vaker met voor beiden 'gewenst' flirt- en uitdagend gedrag, waarbij het later uit de hand loopt. Internet is soms een onderdeel van het delictscenario, daders ontkennen vaker en de rol van het slachtoffer is minder eenduidig. Bij sommige jongens ontbreekt een adequaat normatief referentiekader. De heersende groepsnorm en beelden die ze in de media oppikken (bijvoorbeeld uit videoclips en porno) zijn dan bepalend, mede doordat er in het gezin en op school meestal niet of niet effectief over seksualiteit wordt gesproken. Bij beide presentaties is het de vraag wat de bevindingen zeggen over veranderingen in seksuele moraal en de rol die porno daarin speelt.

Het pornificatiedebat

Tot slot was er nog een debat onder leiding van Dylan van Rijsbergen, mede-auteur van het pamflet 'slow sex'. Meestal vind ik debatten tegenvallen omdat er te weinig structuur in zit en het dan ook niet tot bruikbare conclusies leidt. In dit geval viel het erg mee. De discussie werd opgebouwd aan de hand van filmfragmentjes op basis waarvan vragen werden gesteld die ook door het publiek met rode en groene kaartjes beantwoord moesten worden. De eerste twee fragmenten waren erotisch geladen clips, een reclame- en een muziekvideo. De vraag bij beide fragmenten was of dit nou

pornificatie was. De zaal reageerde vooral bij de eerste video erg verdeeld. Hoewel dit een goede aanleiding was geweest om de definitie te onderzoeken die mensen in hun oordeel toepasten, kwam dit wat mij betreft te weinig uit de verf. Een van de dingen die bleef hangen was of iets (potentieel) schadelijk zou moeten zijn, wil het pornificatie mogen heten. Een andere stelling was naar aanleiding van de opmerking van Plasterk dat anale, orale en vaginale seks nog even weggehouden moeten blijven van kinderen in de basisschoolleeftijd. Hoewel hij het had gehad over waarom hij vond dat er geen seksuele voorlichting gegeven hoefde te worden op deze leeftijd, ging de daaropvolgende vraag erover of seksueel expliciete beelden weggehouden moeten worden van jonge kinderen. Ook kwam een stelling voorbij over de eventuele bruikbaarheid van porno in de praktijk van hulpverlening en voorlichting. Hoewel ik niet echt duidelijke conclusies kon trekken uit de discussies vond ik ze wel zinvol en vond ik de bijdragen over het algemeen verstandig en weloverwogen.

Als ik pornificatie typ, wil ik nog wel eens de a te zacht aanslaan. Ik vind dit altijd een grappige typfout. De media-aandacht voor het onderwerp vind ik namelijk sterk overtrokken. Wellicht zijn er schadelijke effecten van porno, maar dat zijn dan op zijn hoogst heel beperkte effecten voor een heel beperkte groep mensen. Het gemak waarmee porno als boosdoener wordt gepresenteerd en voorlichting en meer diverse beeldvorming als de oplossing, is wat mij betreft inderdaad een pornofictie. Als seksuologen kunnen we ons daar wat mij betreft alleen maar tegen blijven verzetten en de nuance blijven aanbrengen. Dat laat onverlet dat men porno onsmakelijk of vrouwonvriendelijk kan vinden, maar erg schadelijk lijkt het niet. De oplossing van Myrthe Hilken om de samenleving meer te seksualiseren moeten we maar eens wat verder uitdenken. Misschien niet vanwege het probleem van pornificatie, maar ik kan me voorstellen dat het positieve gevolgen kan hebben op allerlei terreinen. Hoewel ik niet alle praatjes even geslaagd vond, was de dag in zijn geheel dat zeker wel.

Charles Picavet, psycholoog